

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

RODINA A JEJÍ VLIV NA VZDĚLÁNÍ DÍTĚTE

Bakalářská práce

Studijní program: B7507 – Specializace v pedagogice
Studijní obory: 6107R023 – Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání
7105R056 – Historie se zaměřením na vzdělávání

Autor práce: **Marcela Heislerová**
Vedoucí práce: PhDr. Lenka Václavíková Helšusová, Ph.D.

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Na tomto místě bych velice ráda poděkovala za podporu a pomoc při vedení této bakalářské práce paní PhDr. Lence Václavíkové Helšusové, Ph.D.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá tématem rodiny a jejím vlivem na vzdělání dítěte. Snaží se přiblížit charakteristiku rodiny jako hlavní a nejdůležitější prostředí pro vývoj jedince, její vliv na rozvoj jedince a uspokojení jeho potřeb. Práce nabízí nahlédnutí do problematiky rodiny, rodinného prostředí, struktury rodiny, vlivu rodiny na jednotlivce a jeho vzdělání a v neposlední řadě vzdělanostní nerovnosti.

V úvodu práce je představena rodina jako součást společnosti. V dalších částech přibližuje jednotlivá témata, která se týkají této skupiny a jednotlivců v ní žijící. Konkrétně se zaměřuje na vliv rodiny na život dítěte, především na jeho vzdělání.

Jde o základní charakteristiku naší společnosti, kdy šance osob z různých sociálních tříd na dosažení určité úrovně vzdělání nejsou stejné, i přesto je dosažené vzdělání jedním z faktorů postavení jedince.

Klíčová slova

rodina, rodiče, vzdělání, dítě, společnost, prostředí, potřeby, rodinná soudržnost, role, vliv, vzdělanostní nerovnost

Annotation

Bachelor thesis deals with the theme of the family and its influence on the child's education. They are trying to approach the characteristics of the family as the main and most important environment for the development of the individual, its impact on human development and meet their needs. The work offers insights into the problems of families, family environment, family structure, family influence on the individual and his education and ultimately educational inequalities.

The introduction is presented as part of the family. In other parts of approaching different topics that relate to the group and the individuals living in it. Specifically, it focuses on the influence of the family on the child's life, especially his education.

It is a basic characteristic of our society, where the chances of people from different social classes to achieve a certain level of education are not the same, even though the level of education one of the factors the status of the individual.

Key words

family, parents, education, child, society, environment, needs, family cohesion, role, impact, educational inequality

OBSAH

ÚVOD.....	8
1 RODINA A SPOLEČNOST	9
1.1 Vliv sociálního postavení rodiny.....	9
1.2 Faktory vzdělání	12
2 RODINNÉ PROSTŘEDÍ A JEHO VLIV NA VZDĚLÁNÍ DÍTĚTE	15
2.1 Struktura rodiny	17
2.2 Typy rodiny.....	19
3 VZDĚLANOSTNÍ NEROVNOSTI	20
3.1 Bariéry vzdělávání	23
4 VLIV RODINY NA JEDINCE.....	24
4.1 Podíl rodiny na socializaci osobnosti.....	24
4.2 Role otce a matky z hlediska vlivu na dítě	27
4.3 Rodinná soudržnost a kritická období.....	29
5 VLIV RODINY NA VZDĚLÁNÍ DÍTĚTE.....	31
5.1 Vliv dosaženého vzdělání rodičů na vzdělání dítěte	31
5.1.1 Dělnická rodina a jejich děti	31
5.1.2 Vysokoškolsky vzdělaní rodiče a jejich děti.....	34
6 PSYCHICKÁ PODPORA RODINY	38
ZÁVĚR	40
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	41

ÚVOD

Cílem této bakalářské práce je seznámení s tématem vzdělání. Konkrétně vlivem rodiny na jednotlivce a jeho vzdělání. Součástí bakalářské práce je nahlédnutí do problematiky této primární skupiny, jakožto důležitou součástí života každého člověka. Zvolila jsem si téma, které je nám všem velice blízké a jde o základní charakteristiku naší společnosti.

Zaměřím se na hlubší nahlédnutí do problematiky rodiny, do skupiny osob přímo spjatých příbuzenskými vztahy, jejíž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí. Každý z nás je součástí této sociální skupiny, ať už je to rodina úplná, neúplná nebo náhradní. Blíže představím rodinu jako pojem, její prostředí, strukturu a její vliv na samotného jednotlivce a jeho vzdělání. Také se budu zabývat pojmem vzdělanostní nerovnost, což je přirozený problém společnosti. Situace, kdy šance osob z různých sociálních tříd na dosažení určité úrovně vzdělání nejsou stejné, i přesto je dosažené vzdělání jedním z faktorů postavení jedince.

Hlavní téma této práce je vliv rodiny na jednotlivce, na jeho vzdělání. Rodina je první skupinou, se kterou se dítě setkává. Ta mu musí zprostředkovat láskyplnou péči a jasnou představu o pravidlech a mezích. Jsou zde vysvětleny role otce a matky, protože každý rodič zastává jinou, ale velmi důležitou roli v životě jedince. Jak rodiče, tak i jejich dosažená vzdělání mají velký vliv na vzdělání dítěte. Je zde poukázáno na rozdílný život v dělnických rodinách a vysokoškolsky vzdělaných rodinách. Jak moc ovlivňují rodiče dělnických rodin své děti, a jak je to ve vysokoškolsky vzdělaných rodinách.

V dnešní společnosti je vzdělání jedním z faktorů, který určuje sociální postavení rodiny i jedince samotného. Dosažení vyšší úrovně vzdělání otevírá přístup k vykonávání lepšího povolání, což hraje důležitou roli v dosažení dobré životní úrovně. Jde především o sociální postavení rodiny, a to je další důležité téma, kterým se zabývám v této práci. Dále se zaměřuji na témata, jako jsou podpora rodiny, faktory vzdělání, bariéry vzdělávání a další, které souvisí s dosaženým vzděláním jednotlivce.

1 RODINA A SPOLEČNOST

Rodina je malá sociální skupina, jejíž úloha spočívá především v socializaci jedince ve společnosti (začleňování člověka do společnosti). Je intimním prostorem pro jedince, každý člověk k ní přistupuje podle svých pravidel, zvyků a tradic. „Rodina představuje skupinu osob přímo spjatých příbuzenskými vztahy, jejíž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí.“¹

Rodina je vytvořená činností lidí, kdy jsou lidé spojeni vzájemnou láskou, péčí a staráním se o sebe navzájem. Rodina je sociální konstrukt. „Porozumět rodině znamená porozumět chování těch, kteří rodinu tvoří, porozumět jejich vidění světa, jejich chápání rodiny a rodinného života včetně genderových vztahů v jejím rámci.“² Gender jako pojem vyjadřuje sociální a kulturní normy ženskosti a mužnosti. Tyto normy určují, co znamená být mužem a ženou v konkrétní společnosti.

Rodina představuje také ekonomickou jednotku. Produkuje výrobky a služby pro potřeby svých členů, které slouží k zajištění jejich potřeb a provozu domácnosti. Dochází zde k dělbě domácích prací a péče, aby byly zajištěny potřeby příslušníků rodiny.

1.1 Vliv sociálního postavení rodiny

V dnešní společnosti je vzdělání jedním z faktorů, který určuje sociální postavení jedince. Dosažení vyšší úrovně vzdělání otevírá přístup k vykonávání lepšího povolání, což hraje roli v dosažení vyšší životní úrovně. Ti, co mají základní vzdělání, mívají malé šance na získání dobře placeného zaměstnání, často jsou dlouhodobě nezaměstnaní nebo mají nízké výdělky. „V České republice je podíl žáků, kteří opouštějí vzdělávání po základní škole, ve srovnání s ostatními zeměmi EU poměrně nízký. V ČR se pohybujeme kolem 6-8%.“³

Mladí lidé bez klasifikace mají na získání dobrého vzdělání a zaměstnání malé šance, což má negativní efekty na individuální i společenskou úroveň. Mladiství, kteří

¹ GIDDENS, A: Sociologie, Praha, Argo, 2013, str. 156.

² MAŘÍKOVÁ, KŘÍŽKOVÁ, VOHLÍDALOVÁ. Hana, Alena, Marta: Živitelé a živitelky, Praha, Sociologické nakladatelství Slon, 2012, str. 34.

³ MATĚJŮ, STRAKOVÁ, VESELÝ. Tomáš, Jana, Arnošt: Nerovnosti ve vzdělávání, Praha, Sociologické nakladatelství Slon, 2010, str. 151.

předčasně opustí vzdělávání, vyrůstali většinou v neúplných rodinách nebo zcela mimo ně. „Z údajů z ČSÚ (Sčítání lidu, domů a bytů 2001) vyplývá, že celkový podíl dětí vyrůstajících v ČR v neúplných rodinách tvoří asi 24% dětí, v rámci sledovaného vzorku dosahoval podíl dětí z neúplných rodin přibližně 40%. Z toho asi 32% žilo jen s matkou, 5% jen s otcem a další 4% nežila s rodiči.“⁴ Poslední skupina dětí vyrůstala s jiným rodinným příslušníkem nebo v ústavní péči.

Úroveň vzdělání rodičů je další faktor, který výrazně ovlivňuje vzdělání dětí. Vysoký podíl mladistvých dětí vyrůstá v rodině, v níž rodiče mají nízké vzdělání. „Z výsledků ČSÚ je vidět, že téměř polovina matek (49%) a více než třetina mužů (38%) sledovaných mladistvých dosáhla jen základního vzdělání. Podíl vyučených matek dosáhl 28% a otců přibližně 39%. Maturitní zastoupení bylo nízké a vysokoškolské vzdělání se v této skupině téměř nevyskytlo.“⁵

Dalším faktorem je nezaměstnanost rodičů. Dlouhodobá nezaměstnanost je spojená s ekonomickou nejistotou a snížením životní úrovně, to může vést k situaci, kdy se ekonomická nejistota stane běžnou formou života. V takovém případě může být školní i pracovní neúspěch absencí pracovního života a docházky rodičů do zaměstnání. „Výsledky průzkumu zjistily, že podíl nezaměstnaných mladistvých se vzdělávacími problémy vyrůstal v rodinách s vysokým zastoupením nezaměstnaných rodičů. Pouze asi 22% dětí mělo oba rodiče zaměstnané, naopak většina žila v rodině, kde alespoň jeden rodič byl nezaměstnaný. Konkrétně 22% mladistvých mělo zaměstnané oba rodiče a 46% nezaměstnanou matku, 32% nezaměstnaného otce.“⁶ Rodinné a sociální zázemí rodičů a mladistvých dětí, kteří opustili vzdělávání a jsou nezaměstnaní, není vhodné. Tyto rodiny jsou charakteristické tím, že mají nižší úroveň vzdělání a nezaměstnanost rodičů, která je dlouhodobá. Většina těchto mladistvých dětí pochází z neúplných rodin.

„Ambice rodičů na vzdělání dítěte jsou ve skupině nezaměstnaných nízké. Spíše se soustředí na to, aby dítě dosáhlo vyučení. Malé procento rodičů motivuje své děti

⁴ MATĚJŮ, STRAKOVÁ, VESELÝ. Tomáš, Jana, Arnošt: Nerovnosti ve vzdělávání, Praha, Sociologické nakladatelství Slon, 2010, str. 157.

⁵ Tamtéž, str. 157.

⁶ Tamtéž, str. 159.

k získání maturity a vysokoškolské vzdělání dítěte se zde vyskytuje jen ojediněle.⁷ Pomoc rodičů s přípravou do školy je pasivní, ale někteří rodiče se přeci jen snaží svým dětem pomoc. „Z výsledku šetření se většina rodičů o školní výsledky dítěte zajímala, tuto skutečnost uvedlo 94% dětí. Ve vztahu ke školní přípravě u řady rodičů převažoval pasivní přístup, rodiče se omezovali na sledování známek nebo vyzývali dítě k učení.“⁸

Děti, které po získání povinné školní docházky, neprojevují žádný zájem o získání kvalifikace, mají většinou špatný prospěch na základní škole. Špatné výsledky souvisí s odporem k učení. Plno dětí, se chce po absolvování základní školy, postavit na vlastní nohy, osamostatnit se. Důvodem osamostatnění souvisí většinou s rodinnou nebo finanční situací. V jejich žebříčku hodnot, i žebříčku jejich rodičů není prioritou škola a vzdělání. Nevidí hlavní smysl ve vzdělání, přemáhání. „Přibližně 40% nezaměstnaných mladistvých získalo jen základní vzdělání z důvodu předčasného odchodu ze střední školy. Hlavním důvodem je nezájem a nechuť se vzdělávat (26%), nevhodně zvolený obor studia (22%) a nezvládnutí učiva (19%). Dalšími problémy jsou problematické rodinné vztahy (11%), zdravotní problémy (8%), špatná finanční situace (7%).“⁹ Na dítě mohou působit negativní vlivy jako kamarádi, drogy, záškoláctví, problémy s chováním. Plno dětí, které jsou na střední školu přijatí, tam ani nenastoupí nebo skončili po zahájení školy, dřív než by měly šanci zjistit, jestli jsou schopni všechno zvládnout. Hlavními důvody tohoto rozhodnutí je, že si žák rozmyslí studium, zdravotní potíže nebo přijetí na obor, o který zájem nemá.

Vzdělanostní aspirace (snaha, usilování) je důsledkem rozdílného přístupu dětí a jejich rodičů ke škole. Za snahou dětí je skryta rodičovská opora. Investice rodičů, jak časové, kulturní, sociální i ekonomické. Jejich společný zájem o školu i vzdělání. Všechny tyto faktory ovlivňují dosažené vzdělání dětí. Nízkými aspiracemi se vyznačují děti, které se o školu nezajímají a o vzdělání neusilují. Vzđělanostní aspirace dětí základních škol souvisejí se vzdělanostními aspiracemi jejich rodičů. „Většina dětí rodičů, kteří očekávají od svého potomka vysokoškolské vzdělání, chce skončit s vysokoškolským vzděláním. Děti rodičů, kteří chtějí od svých dětí maturitu, chtějí

⁷ MATĚJŮ, STRAKOVÁ, VESELÝ. Tomáš, Jana, Arnošt: Nerovnosti ve vzdělávání, Praha, Sociologické nakladatelství Slon, 2010, str. 162

⁸ Tamtéž, str. 162.

⁹ Tamtéž, str. 167.

končit s maturitou. A u dětí rodičů, pro něž je vzdělání bez maturity, chce skončit se vzděláním bez maturity. Více jak třetina dětí rodičů, kteří očekávají vysokoškolské vzdělání, má nižší aspirace a chce skončit s maturitou. Jde především o chlapce, jejichž rodiče mají nižší zaměstnanecký status.¹⁰

Zaměstnanecké postavení a vzdělání otce a matky zvyšují šance jejich dětí na vyšší vzdělání. Vyšším vzděláním oba rodiče zvyšují šance na vyšší aspirace. Matčino vzdělání ovlivňuje více a silněji než otcovo vzdělání. Velikost kulturního kapitálu rodiny, vzdělávací zdroje a význam, který rodiče přikládají vysokoškolskému vzdělání, formuje vzdělanostní aspirace dětí. Vyšší vzdělanostní aspirace zvyšují kulturní kapitál v rodině. Děti pocházející z úplných rodin mají vyšší vzdělanostní aspirace než děti vyrůstající v neúplných rodinách. Talentované děti nebo děti motivované rodiči vyjadřují vysoké vzdělanostní aspirace.

1.2 Faktory vzdělání

Reprodukcí moderní společnosti ovlivňuje typ prostředí, odkud dítě pochází, kultura rodiny, kde dítě vyrůstalo, hodnoty a výchova dítěte. „Pro jedince by měla být rodina jako primární skupina především emocionálním zázemím, pilířem bezpečí a jistoty, stimulace, podnětů a uznání, místem elementárních zkušeností a základnou pro vstup do společnosti.“¹¹ Venkovská rodina představuje hospodářství, na němž se pod vedením hospodáře a hospodyně podílejí jejich děti. Socializaci a výchovu můžeme ztotožnit se zapojením dětí do rodinné dělby práce. Stejně inteligentní děti pocházejí z rozdílných rodinných prostředí. Rodinné klima je důležitým faktorem formujícím vzdělanostní aspirace dětí. „Když je dítě nadané, nehraje jeho talent při dosahování vzdělání takovou roli jako hodnotová orientace rodiny. Rodinné prostředí buď dítě stimuluje, nebo naopak nepodněcuje učit se, rozvíjí, nebo nerozvíjí jeho nadání, zkrátka stojí za tím, jaké vzdělání v konečném důsledku získá.“¹² Důvodem vzdělanostních nerovností je vzdělanostní klima rodiny, rozdílné ambice a ctižádost dítěte.

¹⁰ MATĚJŮ, STRAKOVÁ, Petr, Jana: (Ne)rovné šance na vzdělání, Praha, Nakladatelství Academia, 2006, str. 179.

¹¹ HAVLÍK, R., KOŤA, J., Sociologie výchovy a školy, Praha, Portál, s. r. o., 2002, str. 68.

¹² PLAŇAVA, PILÁT, Ivo, Milan: Děti, mládež a rodiny v období transformace, Brno, nakladatelství Barrister & Principal, 2002, str. 29.

Prostředí dělnických rodin se od rodin vyšších vrstev neliší pouze z hlediska finančního kapitálu, ale také z kulturního hlediska. V rodinách, kde má alespoň jeden rodič vysokoškolské vzdělání, se pravidelně děti účastní kulturního života (divadla, četba, znalost české kultury, jazykové kurzy, sportovní aktivity,...). Kulturnost souvisí se vzděláním a profesním životem, má vazby se vzdělaností úrovní a životním stylem rodiny. Lidé, kteří jsou vzdělaní, mají dobré povolání a pocházejí ze vzdělané rodiny, se ve volném čase více věnují kulturním aktivitám. Naopak u lidí, kteří mají nízké vzdělání, nemají dobré povolání a nepocházejí ze vzdělané rodiny, převažují aktivity typu zahrádkářství, chovatelství, kutilství. Tito lidé kladou důraz spíše na společné rysy rodiny.

„Kulturní kapitál představuje institucionalizované široce sdílené kulturní signály (postoje, preference, formální vědění, jednání, statky, oprávnění) používané jako nástroje sociální a kulturní exkluze.“¹³ P. Bourdieu kulturní kapitál definuje jako kulturní signál vysokého statusu v kulturním a sociálním prostředí. Status rodiny nelze měřit jen příjmem a vzděláním rodičů, ale musíme se zaměřit také na kulturní kořeny rodiny, postoje v rodině, projevy chování, klima, preference apod. Bourdieu rozlišuje tři úrovně kulturního kapitálu:

- Vtělený – postoje, chování (především během primární socializace)
- Objektivizovaný – zboží (médiá, Internet, atd.)
- Institucionalizovaný - doklady o dosaženém vzdělání

Dalšími podstatnými kapitály, které spolu souvisí, jsou sociální a ekonomický kapitál. Sociální kapitál je brán jako zdroj, který může osoba využít, jelikož se zná s jinými lidmi. Jsou to sociální kontakty, styky, známosti. „Jeho objem je dán jako součet objemu finančního, kulturního i sociálního kapitálu těchto známostí, nakolik je daná osoba může mobilizovat ke svému prospěchu.“¹⁴ Zahrnuje vzájemnost, zajišťuje informace a vede k prospěchu. Podmínkou sociálního kapitálu je pozitivní vazba na ekonomický vývoj. Ekonomický kapitál označuje materiální prostředí. Bourdieu uznává, že je velmi důležitý, ale významný se stává až ve spojení s dalšími kapitály, zejména kulturním a sociálním.

¹³ HAVLÍK, R., KOŤA, J., Sociologie výchovy a školy, Praha, Portál, s. r. o., 2002, str. 36.

¹⁴ PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A., Velký sociologický slovník I., Praha, 1996, str. 475.

Vztah mezi materiálním prostředím a výkonem dítěte ve škole není přímý, je zprostředkován životním způsobem rodiny. Velikost ekonomického kapitálu rodiny a školní úspěch dítěte určuje sociální definice rodičů, dětí a vzdělanostní systém. Vyšší společenské vrstvy mají vyšší objem ekonomického a kulturního kapitálu. Ale bez zájmu rodičů o investici, aby jejich dítě mělo dobré vzdělání, bez orientace rodičů na školu, bez ochoty a snahy dítěte být ve škole úspěšný, hrají tyto faktory jen malou roli. Jde o význam vzdělání v rodině, který orientuje postoje a jednání rodičů a jejich dětí.

2 RODINNÉ PROSTŘEDÍ A JEHO VLIV NA VZDĚLÁNÍ DÍTĚTE

Rodina je malá skupina, která je navzájem spojena manželskými, příbuzenskými nebo jinými podobnými vztahy, ale především společným způsobem života. Rodina je prvním a základním životním prostředím člověka. Organizace rodinného života je psychologickým a sociologickým modelem dané kultury a vztahy mezi manželi, rodiči a dětmi i mezi sourozenci do značné míry vyjadřují zvláštnosti dané kultury, doby, tradice a rasy.

„Rodina je primární skupinou, v níž se nejen od narození formuje osobnost dítěte, ale v níž prožíváme všechny fáze svého života.“¹⁵ Rodina je skupina osob navzájem spjatých manželstvím, příbuzenstvím nebo adopcí, které spolu dlouhodobě žijí. Kde dospělí členové skupiny jsou odpovědní za výchovu dětí. Z hlediska rodičů jde o rodinu prokreační, z hlediska dětí o rodinu orientační. Rodina je skupina lidí, které jsme si sami nevybrali, a od kterých nemůžeme odejít. Jsme emočně a fyzicky svázaní. Rodina je seskupení lidí, na kterých nám záleží, trávíme s nimi čas a jsme s nimi v kontaktu. Tato skupina na nás má trvalý vliv. Základní rodinu tvoří muž, žena a jejich děti. Rozšířená rodina zahrnuje i další příbuzné (prarodiče, tety, strýce, bratrance atd.).

Rodina je předurčena především sociálně, společensky. Je primárním prostředím sociálně kulturního utváření osobnosti dítěte. Rodina je sociální instituce, pohled na rodinu a její funkce se postupně mění. Stejně tak se mění samotná rodina. S vývojem společnosti se mění její podstata a ztrácí mnohé tradiční vlastnosti a funkce. Rodina je společensky schválená forma trvalého soužití. Skládá se z osob, které jsou spojeny krví, manželstvím a adopcí. Členové rodiny zpravidla bydlí pod jednou střešou a spolupracují mezi sebou v rámci společensky uznávaného rozdělení rolí. Jednou z nejdůležitějších úloh je výživa a výchova dětí.

„Seskupení muže, ženy a dětí se označuje jako nukleární rodina a ta je považována za jednotku solidarity a vzájemné zodpovědnosti. Rodina je důležité společenství, spjaté různými vztahy. Jeho posláním je poskytovat péči a ochranu.“¹⁶ Základní funkce rodiny lze shrnout do čtyř skupin. První je reprodukční založená

¹⁵ HAVLÍK, R., KOŤA, J., Sociologie výchovy a školy, Praha, Portál, s. r. o., 2002, str. 67.

¹⁶ MATOUŠEK, Oldřich: Rodina jako instituce a vztahová síť, Praha 10, Sociologické nakladatelství, 1997, str. 74.

na plození potomků. Druhá skupina je ekonomická, pro hmotné zajištění členů rodiny. Do třetí skupiny patří socializační funkce, která učí děti zařazovat se do dané společnosti a kultury. Poslední funkcí je funkce emocionální, která zajišťuje citové zázemí pro své členy. Tyto funkce se navzájem prolínají a doplňují. Nemůžeme je chápat izolovaně. Rodina je institucí s funkcí sociální ochrany svých členů. Každý člen rodiny má svá práva i povinnosti. V rodině její členové aktivně i pasivně odpočívají, jde tedy i o funkci rekreační.

Nejdůležitějším faktorem rodiny je poslední funkce – emocionalita. Tuto funkci dokáže plně zastávat pouze rodič, který je zralý, zodpovědný a dokáže vytvořit citové zázemí pro všechny ostatní členy skupiny. Emocionální funkce je pro rodinu zásadní a nezastupitelná. Žádná jiná instituce nedokáže vytvořit tak potřebné citové zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty, proto její podstata a smysl nemohou být nikdy proměněny. Pokud rodina nemá pro dítě připravené takové citové zázemí jaké potřebuje, může dojít k problémům ve výchově, seberealizaci dítěte a dalších faktorech ovlivňující vývin dítěte. „Každý člověk má ve společnosti určitou společenskou roli a chování. Tak je to i v rodině. Od dítěte se očekává, že bude na svých rodičích do určitého věku závislé a bude přijímat jejich péči. Od rodičů se očekává, že dítěti péči poskytnou a budou emočně zralí a ekonomicky nezávislí.“¹⁷

Důležitou roli v rodině hrají také prarodiče. V naplňování psychických potřeb stojí hned za rodiči. Rodina má pro dítě nezastupitelný význam, rozhodující vliv na rozvoj jeho osobnosti, v oblasti tělesné, duševní i sociální. „Rodina je pro dítě vzorová společnost, ve které si osvojuje základy chování, návyky, dovednosti a strategie, rozhodující pro jeho orientaci ve společnosti.“¹⁸ Optimální vývoj dítěte je zajištěn v případě uspokojení jeho základních potřeb.¹⁹

Mezi základní potřeby dítěte patří vývojové, sociální, psychické a biologické potřeby. Biologické potřeby zahrnují výživu, teplo, čistotu atd. Pokud jsou uspokojeny biologické potřeby, přicházejí na řadu psychické potřeby, tzn. potřeba jistoty, vědomí

¹⁷ MAŘÍKOVÁ, KRŽKOVÁ, VOHLÍDALOVÁ. Hana, Alena, Marta: Živitelé a živitelky, Praha, Sociologické nakladatelství Slon, 2012, str. 32.

¹⁸ Tamtéž, str.34.

¹⁹ Prvotní potřebou je potřeba se dobře narodit, což znamená, že by se dítě mělo narodit zdravé, chtěné a vítané, se všemi předpoklady a schopnostmi dobrého a všestranného vývoje.

vlastní identity, potřeba otevřené budoucnosti. S psychickými potřebami souvisí potřeby sociální, jako potřeba lásky, bezpečí, akceptace dítěte takového, jaký je. Vývojové potřeby zahrnují motivaci a činnosti, kterými se jedinec sám rozvíjí. Vztah dítěte k jeho lidem (příbuzným) je dán tím, že mu dávají pocit bezpečí.

Rodina jako základní prostředí zprostředkovává dítěti v průběhu sociálního učení hodnoty a vzorce chování. Tyto vzorce usnadňují dítěti sociální interakci a navazování pozitivních sociálních vztahů. Dítě pozoruje, napodobuje způsoby chování a jednání rodinných příslušníků. Rodinné prostředí by mělo rozvíjet citovou sféru života dítěte a uspokojovat potřeby dítěte. Uspokojení potřeb dítěte patří mezi základní úkoly rodiny. Rodina však musí plnit ještě úkoly vývojové a specifické. Specifické jsou spojeny se zátěžovými situacemi. Jsou to např. kritická období života v rodině (onemocní někdo z rodičů, nebo kdy je člen rodiny nějak ohrožen).

2.1 Struktura rodiny

Rodina umožňuje jednotlivci, aby v ní našel oporu, ztotožňoval se s ní, dává mu svobodu k tomu, aby si budoval svou osobní odlišnost. Život v rodině se pohybuje mezi pólem sdílení a osobního soukromí. Rodina si vytváří jistá spojení. Jednotlivci (např. rodiče) se spojují, aby dělali závažná rozhodnutí, aby sdíleli sex (manželé), aby pěstovali společný zájem (otec a děti), aby se definovali jako jedna generace. Každý jedinec má svoje místo v rodině. „Sociální síť rodiny je koalice rodin na sobě závislých, do níž se počítají i nepříbuzní lidé (přátelé, známí). Rodina si vytváří vnější vztahy na základě své koncepce. Pro soubor rodinných přesvědčení se používá termín paradigma. To jsou nezpochybnitelné předpoklady společenského prostředí. Známe tři typy rodinného paradigmatu“²⁰.

Konfigurace - nakolik rodina přijímá své prostředí jako přehledně strukturované, nakolik je schopna objevovat podstatné události

Koordinace – jak je rodina vnímána svým sociálním prostředím, sebepojetí rodiny, její prestiž.

Uzavřenost – rovnováha mezi otevřeností rodiny vůči novým zkušenostem a uchováním rodinných tradic.

²⁰ MATOUŠEK, Oldřich: Rodina jako instituce a vztahová síť, Praha 10, Sociologické nakladatelství, 1997, str. 74.

Společné činnosti rodiny se ritualizují. To znamená, že se vykonávají ustáleným způsobem. Každý člen má svou úlohu. Při ritualizované události je v popředí vzájemná interakce, obvykle se při nich dělá jediná činnost sjednocující rodinu. Nejvýznamnější rodinný rituál je společné jídlo rodiny. Nepřítomnost u jídla, z důvodu diety či naléhavé práce, je známkou konfliktu. Zvykem je dáno, kdo se jídla účastní, kdo jej připravuje, kdo upravuje stůl před jídlem, konverzace u jídla, hodnocení jídla, poděkování za jídlo, úklid a mytí nádobí. Dalším významným rituálem je ukládání dětí ke spánku. Tato událost začíná určitým signálem. Obvykle je to signál příchodu rodičů. Poté je potřeba, aby se děti umyly, oblékly, dostaly do postelí, rozloučení na noc. Také sexualita spadá pod ritualizaci. Jde o samotný sexuální akt, ale i předeheru k němu. Sladěné manželské dvojice dají najevo přání i souhlas. Signálem může být způsob oblečení, způsob úpravy ložnice, apod. Slavení svátků a narozenin patří mezi obřady slavnostní. Kromě obdarování člena rodiny, při nichž dochází k různým rodinným projevům (vyprávění rodinných zážitků), dochází také k upevňování rodinných pout.

Rodina za svoje území považuje své okolí, svůj byt (dům). „V bytě se dají rozlišit části veřejnější (obývací pokoj) a soukromější (ložnice). Veřejnější části jsou blíže vchodu. Ideální bydlení podle většiny lidí je dům se zahradou. Styl bydlení je určován místními podmínkami.“²¹ Obyvatelé velkých měst preferují dvojí bydlení. Mají stálý byt ve městě (např. kvůli zaměstnání, škole, aj.) a o víkendech odjíždějí na venkov. Dům či byt je nejen místem pobytu, ale také vizitkou rodiny. Předpokládá se, že stabilita prostředí je podmínkou stability psychické.²² A náš domov a okolí se nám vtiskuje na celý život. Město poskytuje více příležitostí než venkov, což má svou pozitivní stránku (okruh zkušeností bývá větší), ale má i negativní stránku: je zde více konfliktů a patologických vlivů.

Na vývoj a utváření osobnosti působí všechny stránky rodinného prostředí. Společenská a ekonomická pozice rodiny působí přímo i zprostředkovaně, např. srovnáváním vlastní rodiny s rodinami vrstevníků, sousedství, postoje rodičů k životu, zařazení bytu. Slabší společenská a ekonomická úroveň rodiny se může promítat do větší citlivosti, agresivity, izolace, nedostatku společenské aktivity, obranných

²¹ MATOUŠEK, Oldřich: Rodina jako instituce a vztahová síť, Praha 10, Sociologické nakladatelství, 1997, str. 77.

²² Teritorium je pro nás závislé území. Oblast na niž si děláme nárok, jako její vlastníci.

reakcí, pocitů nejistoty a komplexu méněcennosti. Vybavení zázemí a jiné další materiální podmínky života, v rodině vytvářejí základní prostředí, které jim umožňuje společný rodinný život. Na kvalitě dobrého prostředí v rodině závisí možnost uspokojovat základní životní potřeby: obživy, bezpečí před vlivy nepohody, odpočinku aj.

2.2 Typy rodiny

Rozlišujeme čtyři typy rodiny. Funkční rodina, v níž je zajištěn dobrý vývoj dítěte a jeho prospěch. V některých rodinách se vyskytují závažnější poruchy funkcí, které neohrožují rodinný systém nebo vývoj dítěte. Rodina je schopná tyto problémy řešit sama. Třetí rodinou je rodina dysfunkční, kde se vyskytují vážné poruchy funkcí rodiny a ohrožují rodinu jako celek. Tyto poruchy rodina není schopná zvládnout sama, proto je nutno učinit opatření zvenčí. Posledním typem je afunkční rodina, kde jsou poruchy velkého rázu, a rodina přestává plnit základní úkoly. Dítěti škodí nebo ho ohrožuje v samotné existenci. Jediným řešením je vzít dítě z této rodiny a umístit ho do rodiny náhradní.²³ Náhradní rodinná péče je poskytována dětem bez rodiny, nebo dětem, které nemohou být vychovávány ve své vlastní rodině. Dává dětem možnost vyrůstat v rodinném prostředí, které má pozitivní vliv na jejich psychický vývoj.

Může se stát, že rodina nesplňuje a nedává svému dítěti základní potřeby, které vyžaduje a potřebuje pro svůj každodenní život ve společnosti. Tím může dojít k poruchám rodiny. „Poruchou rodiny je situace, kdy rodiny neplní základní požadavky a úkoly dané společenskou normou.“²⁴

Jde o selhání některého člena rodiny, které se projevuje v nedostatečném plnění základních rodinných funkcí. Příčiny rodinných poruch se dělí na objektivní, založené na vůli rodičů nezávisle (nezaměstnanost, nemoc, úmrtí). Další poruchou je subjektivní porucha, která je na vůli rodičů závislá (neochota pečovat o dítě, přijmout společenské normy, nezralost). Mezi poslední rodinné poruchy patří poruchy smíšené.

²³ Náhradní rodinná péče v Česku se uskutečňuje ve třech právních režimech: adopcí (osvojením), pěstounstvím nebo poručenstvím.

²⁴ MAŘÍKOVÁ, KRÍŽKOVÁ, VOHLÍDALOVÁ. Hana, Alena, Marta: Živitelé a živitelky, Praha, Sociologické nakladatelství Slon, 2012, str. 33.

3 VZDĚLANOSTNÍ NEROVNOSTI

Nerovnosti se ve společnosti vyskytují v případě, že určité skupiny lidí nemají rovný sociální status, což je sociální postavení člověka ve společnosti. Nejčastějšími příčinami těchto nerovností jsou osobní dispozice (dosažené vzdělání, zdravotní stav) a společenské poměry (rodinné, rasové). Na vzdělanostní nerovnosti působí faktory (sociální, ekonomický, kulturní), které se podílejí na dosaženém vzdělání více než osobnostní dispozice jedince (nadání, schopnosti, snaha).

„Jde o situaci, kdy šance osob z různých sociálních tříd na dosažení určité úrovně vzdělání nejsou stejné. I když totiž bude distribuce vzdělání ve společnosti dlouhodobě stabilní (např. 50% středoškoláků každého populačního ročníku půjde na vysokou školu), relativní šance jednotlivých vrstev, že budou patřit mezi oněch 50%, se mohou v čase měnit.“²⁵ Míra vzdělanostní nerovnosti je přirozená. Vzdělanostní nerovnost může vyplývat z rozdílů v inteligenci, individuálním úsilí, dosažených školních výsledků a znalostí. Vše jsou to faktory, které ovlivňují další vzdělávací dráhu. Šance jedince na dosažení určitého vzdělání jsou předurčeny zejména vzdělanostním a třídním statusem rodičů, ale také faktory, které nepozorujeme. Jsou to sociální procesy, individuální schopnosti, ambice, motivace, ale i typ a struktura vzdělávacího systému.

Britský sociolingvista Basil Bernstein poukazuje na odlišnou jazykovou vybavenost dětí z různých sociálních vrstev.²⁶ Podle jeho teorie o vztahu mezi jazykem, vzděláváním a sociální třídou existují dva jazykové kódy. Děti nižšího sociálního původu si v rodině osvojují omezený jazykový kód, což znamená, že užívají jednodušší nerozvinuté věty, malou slovní zásobu atd. Naopak děti ze středních a vyšších vrstev užívají rozvinutý jazykový kód. Kdy používají složité věty, rozvinutou slovní zásobu a dokáží individualizovat smysl jednotlivých slov podle situace, ve které se nachází. Tyto typy komunikace spočívají ve výchově a prostředí, ve kterém se děti pohybují. Rodiče z vyšších vrstev věnují pozornost tomu, aby jejich děti pochopily, proč jsou jim některé věci odpírány. Naopak děti z nižších vrstev jsou vychovávány formou přímých

²⁵ MAŘÍKOVÁ, KOSTELECKÝ, LEBEDA, ŠKODOVÁ. Hana, Tomáš, Tomáš, Markéta: Jaká je naše společnost?, Praha, Sociologické nakladatelství Slon, 2010, str. 352.

²⁶ Tamtéž, str. 353.

trestů a odměn. Například, dítě z dělnické rodiny se dožaduje sladkosti, matka mu řekne: „Dost!“ V případě, že chce sladkost dítě z výše postavené rodiny, bude mu vysvětleno, že sladkosti nejsou zdravé. Děti s rozvinutými jazykovými kódy mají lepší předpoklady k dosažení lepšího a vyššího vzdělání.

Studenti s větším kulturním kapitálem (zejména formální vzdělání) jsou schopni lépe pochopit pravidla školy, adaptovat se lépe a rychleji a rozvíjet dovednosti a záliby. Tito studenti snáze proplovají vzdělávacím systémem, umísťují se v podobných sociálních pozicích jako jejich rodiče. Pierre Bourdieu rozlišuje tři druhy kapitálu. Ekonomický, sociální a kulturní. Ekonomický kapitál tvoří hmotné statky a finanční kapitál, kterými jedinec disponuje. Sociální kapitál utváří souhrn užitečných sociálních kontaktů, styků a známostí. A kulturní kapitál představuje nabyté předpoklady jedince vedoucí k dosažení určitého sociálního statusu. K rozvoji kulturního kapitálu dochází u většiny lidí v rodině a ve vzdělávacích zařízeních. Nerovnosti vzdělanostní jsou nerovnosti přirozené, vyplývající z nadání a vrozených vloh jedince. Školský systém uznává ty nerovnosti, které jsou důsledkem individuálních schopností a znalostí.

Dosažené vzdělání je jedním z faktorů postavení jedince. Vzdělávací dráha a úspěšnost dětí je dána nejen jejich osobními dispozicemi, ale také různými sociálními a ekonomickými faktory. Vzdělání, ať už formální nebo neformální, určitým způsobem navazuje na předchozí získané znalosti a rozvíjí je podle potřeb, které před jedince klade jeho profese nebo, které si stanovuje sám podle svých ambicí a zájmů. Rozhodující ve vzdělání je stupeň vzdělání, který jedinec získal během školního vzdělání. Existuje vazba mezi úrovní počátečního vzdělání a dalším vzděláváním. „V rámci školní přípravy je cílem, aby jedinec dosáhl úspěšně alespoň minimální úrovně stanoveného studijního standardu. Další neformální vzdělávání je většinou zaměřeno na dosažení optimální úrovně dovedností, které umožňují vykonávat efektivně své úkoly, hrát úspěšně svou roli a využívat přitom daných podmínek.“²⁷ Poznatky získávané v dalším neformálním vzdělávání jsou méně systematické, zaměřené na konkrétní potřebu výkonu profese, zvládnutí určité činnosti. Čím kvalitnější je počáteční vzdělání, tím širší a efektivnější možnosti má jedinec v průběhu dalšího vzdělávání.

²⁷ MATĚJŮ, STRAKOVÁ, VESELÝ. Tomáš, Jana, Arnošt: Nerovnosti ve vzdělávání, Praha, Sociologické nakladatelství Slon, 2010, str. 358.

Zda se jedinec bude věnovat dalšímu vzdělávání, je ovlivněno zkušenostmi s předchozím studiem, jestli pozitivně vnímá výsledky svého vzdělávání a průběh tohoto procesu. V tomto rozhodování hraje roli kvalita, metoda výuky, sociální prostředí, z něhož jedinec pochází a vzdělávací systém. Počáteční vzdělání a zaměření dalšího vzdělání ovlivňuje počátek pracovní dráhy, vstup na trh práce. Vyšší úroveň vzdělání umožňuje zastávat kvalifikovanější práce, vyšší pozice v zaměstnání, ale to vyžaduje průběžné doplňování znalostí. Vzdělanější osoby se lépe orientují v informacích, dovedou je lépe vyhodnocovat a jsou aktivnější. Na faktory, které ovlivňují míru zapojení do dalšího vzdělávání má velký vliv úroveň dosaženého vzdělání. „Tento vliv, je základní kvalitou, podle které je získáváno zaměstnání a často i pracovní pozice. Je také kvalitou, která rozšiřuje možnosti získávání potřebných informací a tím otevírá i více příležitostí pro rozvoj profesních i osobnostních dovedností.“²⁸

Čím vyšší je míra účasti v dalším vzdělávání, tím menší jsou rozdíly v zapojení jednotlivých sociálních skupin a tím lepší a otevřenější je přístup k dalšímu vzdělávání. Horší podmínky pro zapojení do dalšího vzdělávání působí selektivně (výběrově) a prohlubují zaostávání znevýhodněných sociálních skupin. Míra účasti na dalším vzdělávání se snižuje v závislosti na věku. Na účast jednotlivce v dalším vzdělávání mají vliv i podmínky daného zaměstnání.

Další vzdělávání prohlubuje vzdělanostní nerovnosti. Pro ty, kteří byli ve vzdělávání úspěšní, je další vzdělávání obohacující zkušenost. Rozvíjejí svoje schopnosti a dovednosti, kontrolu nad svými životy i společností. Vzdělávání by mohlo odstraňovat vzdělanostní nerovnosti, pokud by byla větší účast lidí, kteří v počátečním vzdělávání dosáhli nižší vzdělanostní úrovně. Ve skutečnosti je to právě naopak. Dalšího vzdělání se účastní ti, kteří v počátečním vzdělání dosáhli vyšší kvalifikace. „Hlavním cílem dalšího vzdělávání není kompenzace vzdělanostních nerovností vzniklých ve vzdělávání počátečním a nemá smysl očekávat jej pouze u lidí s nízkou počáteční kvalifikací.“²⁹ Pro každého jedince je důležité, aby rozvíjel svou kvalifikaci. Problémem dalšího vzdělávání je, že prohlubuje vzdělanostní nerovnosti a vytváří

²⁸ Tamtéž, str. 374.

²⁹ MATĚJŮ, STRAKOVÁ, VESELÝ. Tomáš, Jana, Arnošt: Nerovnosti ve vzdělávání, Praha, Sociologické nakladatelství Slon, 2010, str. 376.

nerovnosti nové. U málo kvalifikovaných lidí nedochází ani k rozvoji a aktualizaci poznatků a dovedností v rámci jejich profese. Zapojení do celoživotního učení je důležité pro každého člověka bez ohledu na jeho vzdělání.

3.1 Bariéry vzdělávání

Bariéry dětí ve vzdělávání jsou nevyhovující zázemí ke školní přípravě, nízké vzdělání rodičů a někdy i jejich nedostatečná schopnost pomoci dětem s přípravou do školy. Nevzdělaní rodiče nemůžou poskytnout svým dětem pomoc při přípravě do školy, například při plnění domácích úkolů, protože sami nevědí, jak si s nimi poradit. Rodiče by měli své děti posílat do školy a dbát na jejich vzdělání.

Z pohledu vlivu na vzdělávání jednotlivce rozlišujeme několik dalších typů bariér. Vnější bariéry tvoří nedostatek financí, času a problémy s dopravou. S těmito faktory mají největší problémy nezaměstnaní, lidé se základním vzděláním a vyučením, nekvalifikovaní pracovníci. Jedná se o skupiny mimo zaměstnání a s nižšími příjmy. Bariéry nabídky souvisí s nekvalitní, nedostatečnou nabídkou a informacemi. Týkají se především nezaměstnaných. Zaměstnanec jim nezprostředkovává informace a mají omezený přístup k dalším informačním zdrojům. Další jsou bariéry postoje, které tvoří přesvědčení o dostatečném vzdělání. Tyto názory jsou překážkou především pro vyučené, řemeslníky a samostatně výdělečně činné.

Nedostatek prostředků na vzdělávání je ovlivněn špatnou finanční situací nezaměstnaných lidí. Velký problém jsou pro nezaměstnané také bariéry v nabídce, informační servis o nabídce by jim měl zprostředkovávat úřad práce. Lidé, kteří překonají svůj negativní postoj ke vzdělání a začnou o další vzdělání usilovat, mohou narazit na další bariéry – nedostatek informací a neodpovídající nabídku. Dají se snáze realizovat než bariéry související s motivací ke vzdělávání. Málo kvalifikovaní lidé také obtížně překonávají vnější bariéry. Nižší vzdělání vede k nezaměstnanosti, k práci na nekvalifikovaném místě, k nižšímu finančnímu ohodnocení. U vyučených hrají roli také bariéry postoje. Jsou přesvědčeni, že účast na kurzu nemá smysl, s pocitem dostatečnosti vlastního vzdělání. Vyučení považují své vzdělání za dostatečné. Jejich postoje k dalšímu vzdělávání jsou překážkou v účasti na dalším vzdělávání. Negativní postoje vyplývají z věkové struktury (je velké množství starších pracovníků s nižším vzděláním) a vysoká poptávka po zaměstnání (nedostatek míst).

4 VLIV RODINY NA JEDINCE

Naše kultura zdůrazňuje vliv rodičovské péče na utváření povahy dítěte a vliv rodiny na duševní rovnováhu dospělého. Stále méně vyžaduje, aby jednotlivec rodinu zakládal. „Rodina je první model společnosti, se kterým se dítě setkává. Musí mu zprostředkovat láskyplnou péči, jasnou představu a pravidlech a mezích.“³⁰

Primární rodinné spojení je vztah mezi matkou a dítětem. Ten vzniká už v době těhotenství. Vazba matky a dítěte je ovlivněna průběhem porodu a intenzitou kontaktu. Společenské role si dítě osvojuje s dospělými členy rodiny a sourozenci. Dobře fungující rodina je založena na pevném spojení mezi mužem a ženou. Generace rodičů a generace dětí má být oddělena hranicí. Dítě se učí napodobovat, identifikuje se s rodičem. Učí se své sexuální roli, a rozvíjí svůj intelekt. Po období, kdy dítě chodí do základní školy, by měla být transformována do vztahu k vrstevníkovi opačného pohlaví. Spojení mezi dětmi je další významný systém společnosti. Dítě se v něm učí solidaritě na vrstevnické úrovni. Formuje si zde roli partnera, kterou bude později zastávat např. vůči spolužákům, kolegům, přátelům, vůči partnerovi v lásce atd.

Dítě, které nemá možnost uzavřít alespoň s jedním rodičem pevnou alianci, se považuje za deprivované. Je zbavené rodičovské péče. Takové dítě může mít vadu řeči, problém v rozvoji intelektu, v sociálních dovednostech, bývá i častěji nemocné. Tato deprivace má následky na celý život. Dítě žijící v úplné rodině může být subdeprivováno,³¹ tím, že si ho rodič nevšímá a má k němu negativní postoj. Rodina na dítě působí především během dětství a dospívání. Určuje mu dovolené hranice osobní autonomie. Rodinné soužití je struktura, po které prahne každá individuální duše.

4.1 Podíl rodiny na socializaci osobnosti

Rodina, je pro dítě sociální skupinou, která reguluje a uspokojuje jeho potřeby. Vytváří dítěti zázemí, kde nalézá pocit bezpečí. Rodiče se pro něj stávají vzory, které se snaží napodobovat. Předávají dítěti své zkušenosti a názory, podle kterých si vytváří

³⁰ MATOUŠEK, Oldřich: Rodina jako instituce a vztahová síť, Praha 10, Sociologické nakladatelství, 1997, str. 80.

³¹ Subdeprivace je mírnější forma deprivace (strádání). Postrádá dlouhodobý nedostatek tělesných a psychických potřeb.

určitý systém hodnot, norem a zábran. Rodina určuje i to, kde a do jaké sociální skupiny se jedinec zařadí, a to na základě sociálního statusu rodiny. Úroveň rodinné výchovy ovlivňují dvě skupiny faktorů:

1. kvalitativní: vztah rodičů s dětmi, kvalita výchovného působení, vzdělání rodičů, sociální status rodiny

2. kvantitativní: množství času věnované rodinnému životu, hmotné zabezpečení rodiny

Tyto faktory se vzájemně prolínají, nelze je tedy jednoznačně oddělit. Na výchovu můžeme pohlížet ze dvou úhlů. Z pohledu činitelů výchovy (rodič, učitel), vychovávaný (žák, dcera/syn) a obsahu výuky (to čemu se učí). Pokud je tento systém narušen, a nějaký činitel chybí, nemůže výchova probíhat. Druhý pohled je ve smyslu výchovné činnosti, jde o účelový vztah cílů a prostředků, kde zvolené cíle určují volbu prostředků. „Rodinný a společenský život dětí je předznamenán v životě jejich rodičů. Dospělých vychovatelů a nemusí to být jen vlastní biologičtí rodiče, ale ti, kdo s dětmi skutečně žijí, mají je rádi, patří k nim a vytvářejí jim domov. Je to sociální dědičnost.“³²

Děti, kterým bylo dopřáno zažít plnohodnotné rodinné vztahy, vytvoří útulný, příjemný domov svým dětem. Domov pro nás znamená místo, kde jsou lidé, kteří k nám patří a k nimž patříme my. Místo, kde jsme bráni takoví, jací jsme. Z tohoto vědomí plyne pocit bezpečí a jistoty. Většina rodin udržuje vazby mezi svými členy a dodržuje rodinnou tradici. Rodina své tradice připomíná uchováváním předmětů, předáváním dovedností. Zvýrazňování rodinné tradice, kterou dalším generacím předávají více ženy než muži, bývá většinou pozitivním znakem. Zvyšuje stabilitu rodiny, odolnost vůči vnitřním i vnějším stresům. Dědění dovedností, jak profesních, tak uklízení, vaření, stavění stanu o dovolené, nakupování, údržby domu či bytu.

Kvalitní rodinné zázemí je základní podmínkou pro úspěšný start do samostatného života. Základní poznatky a zkušenosti, které si s sebou odnáší dítě do dalšího života, získává v rodině. Od rodičů, prarodičů, sourozenců a ostatních členů rodiny se učí, co je správné, co se smí, a co je zakázané. Učí se orientovat ve vztazích v rámci rodiny i ve vztazích rodiny ke svému okolí. V rodině dítě získá nejzákladnější návyky a dovednosti, které pak rozvíjí dalším vzděláváním na základní, střední,

³² MAREŠ, POTOČNÝ, Petr, Tomáš: Modernizace a česká rodina, Brno, nakladatelství Barrister and Principal, 2003, str. 145.

případně i vysoké škole. Pro každého člověka, nejen pro dítě, je jedním z nejdůležitějších pocit bezpečí, jistoty, sounáležitosti s milovanými osobami. Díky jistotě domova se dokáže osamostatnit a najít své místo ve společnosti. Pro objevení možností osobního a osobnostního rozvoje je podstatná zvědavost umocněná kvalitou vzdělání. „Dostane-li mladý člověk kvalitní podněty, má-li motivaci k dalšímu sebevzdělávání, má možnost rozvinout své schopnosti a využít příležitostí, které se mu nabízejí jak v profesním, tak ve společenském a soukromém životě. Jeho spokojenost se stává základem pocitu bezpečí a jistoty dětí, které zplodí, vychovává a ovlivňuje jejich vstup do samostatného života.“³³

Velký význam pro rozvoj osobnosti dítěte má výchova. Výchova znamená člověka socializovat. „Výchova je cílevědomá, plánovitá a všestranná činnost směřující k přípravě člověka pro jeho společenské úkoly a osobní život.“³⁴ Rozlišujeme několik typů výchovy. První je výchova demokratická, která vyplývá z pochopení. Jsou jasně daná pravidla, která jsou kontrolována. Autoritářská výchova se vyznačuje přísným dodržováním příkazů. Daná komunikace mezi vychovatelem a vychovávaným. Dalšími typy výchovy jsou liberální výchova (malé požadavky na dítě), zanedbávající výchova (nedbalost rodičů o děti), nadměrně ochranná výchova (nadměrná starostlivost rodiče o dítě) a disharmonická výchova (vyznačující se rozporuplností).

Rodina zastupuje ve vztahu k dítěti lidskou společnost. Chce, aby dítě dodržovalo sociální normy, kontroluje jejich dodržování, odměňuje dítě za dodržování norem a trestá, když je nedodržuje. Časem si dítě vytváří vlastní regulativy chování a jednání. Na výchovu působí každá složka rodinného, školního i jiného prostředí, způsob výchovy v rodině má však často na osobnost vliv větší. Způsobem výchovy rozumíme konkrétní výchovné postoje, které převažují v přístupu rodičů k dítěti.

„V současnosti bývá spíše výchova autoritativních rodičů, kteří jsou zaměřeni na děti. Autoritativní rodiče děti kontrolují a vyžadují po nich, aby se chovaly dobře.“³⁵ Tito rodiče spojují kontrolu s požadavky a s citovou vřelostí, péčí a obousměrnou

³³ MAREŠ, POTOČNÝ, Petr, Tomáš: Modernizace a česká rodina, Brno, nakladatelství Barrister and Principal, 2003, str. 148.

³⁴ HAVLÍK, R., KOŤA, J., Sociologie výchovy a školy, Praha, Portál, s. r. o., 2002, str. 68.

³⁵ PLAŇAVA, PILÁT, Ivo, Milan: Děti, mládež a rodiny v období transformace, Brno, nakladatelství Barrister and Principal, 2002, str. 73.

komunikací. Děti těchto rodičů směřují k nezávislosti, sebeprosazování a přátelství. V současné době dochází k volné výchově dětí. Ukázalo se, že přísná výchova vede ke konfliktům, jež mají za následek vzpouru dítěte. A větší povolnost zase vede k povahové nezralosti. Výchova by proto měla být individualizovaná, podle vnitřních a vnějších podmínek. Volná výchova způsobuje, že se dítě učí podléhat svým vlastním impulsům. Optimální výchova je ta, která vede k sebevýchově.

Vliv na utváření osobnosti dítěte má i výchova v neúplné rodině. Plnění funkcí rodiny v neúplných rodinách je vážný sociální problém. „Nejzávažnější situací v rodině je chybějící matka. Ztráta matky dítěte zvyšuje pravděpodobnost, že se u dítěte rozvine duševní porucha. Vztah mezi matkou a dítětem se vyvíjí velmi intenzivně. Dítě přilne k jedné osobě, je pro něj "přístavem jistoty" a základem důvěry.“³⁶ Otec ztělesňuje pro dítě vzor síly, autority, disciplíny, dominantního chování. Suplování otce matkou není optimální. Nejde totiž jenom o vědomí a pociťování, ale o řadu společenských rolí. V úplné rodině prezentují rodiče dětem roli partnerství a partnerského života.

4.2 Role otce a matky z hlediska vlivu na dítě

Zdravé vztahy k dětem se odvíjejí od dobrého vztahu mezi partnery. Lásky je zdrojem jistoty, kterou dítě potřebuje. Dítě má oba rodiče. Oba rodiče mají k dítěti specifickou roli. Jejich chování vůči dítěti je nezastupitelné, specifické a pro dítě životně důležité.

Muž hraje velkou roli v soudržnosti rodiny. Dítě své hodnoty buduje podle vztahu, jaký vidí mezi mámou a tátou. Rodičovství je záležitost dvou lidí. Otec má odpovědnost za vedení rodiny. V rodinách, kde je otec hlava rodiny, se objevuje méně problémů, než tam kde autorita otce chybí. Vedení rodiny je záležitostí obou partnerů.³⁷ Ve vztahu je sice vůdcem muž, ale je mírný a citlivý. Moudrý muž je vnímavý k potřebám členů rodiny. Snaží se se svou ženou i dětmi jednat poctivě. Takový vůdce dokáže respektovat osobnost člověka, a pod takovým vedením se rodina cítí bezpečně. Pokud role vůdce není zřetelná, vznikají problémy v rodině. Rodiče si vyměnili role,

³⁶ PLAŇAVA, PILÁT, Ivo, Milan: Děti, mládež a rodiny v období transformace, Brno, nakladatelství Barrister and Principal, 2002, str. 76

³⁷ Až 85% svobodných otců pochází z rodiny, kde hrály dominantní úlohu matky nebo otec chyběl úplně.

děti se mohou chovat nepřiměřeně. Výzkumy ukazují, že v rodinách, kde je dominantní osobou matka, může mít syn problémy s vlastní identitou.³⁸

Role matky je důležitá jako role otce. V tomto stádiu vývoje je důležité, aby svoje povinnosti zvládla s nadšením a v klidu. Pocit bezpečí je pro děti důležitý. Každý potřebuje cítit, že někomu patří. Po celý život, potřebujeme vědět, že se o nás někdo zajímá. Pokud ne, ztrácíme kontakt s realitou. První emocionální vztah, který dítě navazuje se svou matkou, tvoří základ emocionálních vztahů k ostatním. Pokud se dítě cítí bezpečně, jsou uspokojovány jeho potřeby, vyroste v harmonickou osobnost. Získá dostatečné sebevědomí.

Pro dítě je domov první školou a matka první učitelkou. Dobrému učiteli může dítě důvěřovat. První lekce dítěte je, že matčiným slovům může věřit. Jako první se musí naučit akceptovat autoritu. Dobrý učitel usiluje o to, aby byl spolehlivý, proto se drží faktů, které může dokázat. Matka si může zvolit, co dítě naučí. Nesmí mu, ale nadávat, odsuzovat ho nebo stresovat. Měla by ho naučit se přizpůsobovat. Nedůslednost ve výchově způsobuje zmatek. Matka je zodpovědná za výchovu. Dítě by mělo pochopit, že má své nadání a schopnosti využít pro celou společnost. Pokud matka vypěstuje v dítěti dobré a zdravé sebevědomí, nemusí mít strach o jeho sociální citění. Atmosféra, kterou rodiče doma vytvoří, má zásadní vliv na budoucnost dítěte.

„Členové rodiny na děti působí svými temperamentovými vlastnostmi: vznětlivostí - klidem, rychlostí - pomalostí, vyrovnaností - nevyrovnaností, labilitou - stabilitou atd. Působí také svým charakterem, mravními zásadami, způsoby jednání, postoji k sobě, k druhým lidem, k věcem, k hodnotám; svou inteligencí; svými vědomostmi a dovednostmi; rozhledem a názory na běžné věci.“³⁹

Lidé s vyšším vzděláním jsou na úroveň života rodiny náročnější, a proto rodinu hodnotí jako disharmonickou. Jelikož rodiče s vyšším vzděláním mají na své děti větší požadavky ohledně školy, vzdělávání. Lidé se základním vzděláním hodnotí svou rodinu většinou jako harmonickou, protože nevyžadují po svých dětech výborné školní výsledky a vyšší vzdělání než mají oni sami. Rodina zastupuje u dítěte lidskou společnost. V rodině člověk získává názor, postoje, chování, návyky, dovednosti atd.

³⁸ PELTOVÁ, Van Nancy: Dítě v dobrých rukou, Praha 6, Advent-Orion, s. r. o., 2000, str. 205.

³⁹ MAREŠ, POTOČNÝ, Petr, Tomáš: Modernizace a česká rodina, Brno, nakladatelství Barrister and Principal, 2003, str. 125.

Vliv dospělých osob a starších sourozenců na vyvíjející se osobnost je velký, protože v období vývoje se uplatňuje potřeba vzoru. Napodobování patří mezi osvojování povahových vlastností a názorů. Matka by měla být modelem ženskosti, vzorem lásky, něžnosti. Emoční problémy dětí mohou souviset s pocitem nejistoty, kterou trpí jejich matka. Otec by měl být vzorem mužnosti, organizačních schopností a dovedností.

Při zkoumání dítěte, jeho rodinného prostředí je důležité znát rodiče a členy rodiny dítěte. Je však nesporné, že na vývoj dítěte má vliv věk rodičů, úroveň vzdělání rodičů, jejich zaměstnání, postavení v povolání, ve společnosti, pověst rodiny a spolupráce rodiny se školou. Zaměstnanost rodičů a přítomnost obou rodičů vytvářejí lepší podmínky pro zdravý vývoj osobnosti dětí než nezaměstnanost rodičů a neúplná rodina. Rodiče s nízkou vzdělanostní úrovní neposkytují svým dětem optimální míru výchovné a poznávací stimulace.

4.3 Rodinná soudržnost a kritická období

Pokud chce rodina vybudovat vzájemnou soudržnost, musí si dát záležet na kvalitě i množství. Dítě by mělo vzpomínat na čas strávený v rodinném kruhu. Dodržování tradic je jedním ze způsobů, jak vybudovat soudržnost v rodině. Například tradice nedělního obědu. Každou neděli obědvá společně u stolu celá rodina. Rodiče musí změnit svůj žebříček hodnot. Pokud si pořídí dítě, musí odsunout materiální výhody a potřeby na druhé místo. Na prvním místě by mělo být dítě, ale jak víme, ne vždy tomu tak je. Dítě nepotřebuje věci, ale rodiče. Potřebuje čas, který mu mohou nabídnout jen jeho rodiče a rodina. Být aktivním rodičem vyžaduje čas. Největší potřebou dítěte nejsou pouze milující rodiče, ale dva partneři, kteří se milují navzájem. Lekci o manželství si dítě přinese právě z vlastní rodiny, kdy rodiče jsou modelem. Ideálem je vytvořit domov, kde panují vřelé vztahy a soudržnost.

Partneři musí cítit ve vztahu jistotu, především před příchodem dítěte. Přítomnost dítěte v rodině neslepí porouchané vztahy. Příchod dítěte na svět zvyšuje pravděpodobnost rozvodu. Řešením je příprava, jak na manželství, tak na rodičovství. Jak děti dospívají, roste napětí mezi manželi. Prohlubují se rozdíly v názorech na výchovu a budoucnost dětí. V některých rodinách toto období probíhá klidně, jinde spolu členové rodiny bojují. Pokud chce rodina udržet harmonický rodinný život, musí se vše podřídit jedinému cíli a oba manželé musí pracovat společně. Pevná ruka diktátora zabije jakýkoli pokrok v budování rodinné solidarity. Děti nemají mít za všech

okolností rovnocenný hlas, ale každý člen rodiny má právo spolurozhodovat o věcech, které se ho týkají. A to také přispívá k rodinné soudržnosti.

Každá rodina si musí stanovit priority. Neměla by se izolovat od společenských aktivit. Rozvody a rozchody jsou v rodinách postupem času daleko častější. Velké procento se týká dětí, jejich postavení vůči rodičům. Soudy o děti se vlečou i několik let po rozvodu. Rodiče své děti používají jako zbraň proti partnerovi. Čím je dítě menší, tím je ohroženější, protože je ještě více závislé na jistotě a ochraně, kterou mu má rodina poskytovat. Dítě trpí ztrátou jednoho z rodičů a emocionálními problémy. Každé manželství nemusí vyústit v rodičovství. Ale manželé, kteří mají děti, by měli přijmout rodičovskou odpovědnost. Měli by respektovat, že rodičovství má přednost před uspokojováním vlastních potřeb, přání, tužeb a pro své dítě by měli udělat to nejlepší.

5 VLIV RODINY NA VZDĚLÁNÍ DÍTĚTE

5.1 Vliv dosaženého vzdělání rodičů na vzdělání dítěte

Z výzkumů je zřejmé, že studenti s nejvyšším vzděláním a diplomy pocházejí z dobře společensky postavených rodin. Děti z vyšších sociálních vrstev mají ocenění, možnost dále studovat a dosáhnout stejnou či vyšší pozici než jejich rodiče. Naopak, děti z nižších vrstev mají menší šance. „Problémem přitom není, že by děti z nižších sociálních vrstev neměly takové nadání jako děti lépe společensky postavených rodičů, problémem je, že jsou to právě děti z nižších sociálních vrstev, které škola podle svých standardů označuje jako děti bez talentu, nadání, schopností a píce, čímž odděluje sociálně výše postavené od sociálně níže postavených.“⁴⁰

Prostředí, ve kterém člověk vyroste, se podepíše na celém jeho životě. Děti z dobře společensky postavených rodin mají velkou pravděpodobnost, že se jejich společenský status, ekonomická úroveň a životní způsob, které měly během mládí, nezmění ani poté, co rodinu opustí a založí vlastní. U dětí, které pocházejí z hůře postavených rodin, existuje velká pravděpodobnost, že budou žít stejně jako jejich rodiče (bez vzdělání, v ekonomických potížích). Zde hraje velkou roli právě společenský status rodiny a její ekonomický, sociální a kulturní kapitál.

5.1.1 Dělnická rodina a jejich děti

Při výběru zaměstnání u dětí z dělnických rodin nehraje rozhodující roli pocit seberealizace nebo uspokojení, ale plat. Ve výchově jsou hlavně pro matky důležité, osobnostní rysy potomků, je kladen důraz na jejich poslušnost, dodržování pravidel a společenského řádu. Dělnická rodina se vyznačuje pevnou dělbou práce mezi manželi. Žena se stará o domácnost, výchovu dětí a muž zajišťuje rodinu. Na rozdíl od výše postavených rodin, má dítě z dělnické rodiny charakteristické projevy a nestojí v dělnické rodině v centru pozornosti. Rodiče z těchto rodin oceňují více poslušnost a úctu k dospělým než jejich individuální chování a výsledky. Dělníci patřili do skupiny chudých lidí. Otec, matka v domácnosti a děti – to byl v minulosti jeden z typu chudé rodiny v české společnosti.

⁴⁰ KATRŇÁK, Tomáš: Odsouzení k manuální práci, Praha, Sociologické nakladatelství Slon, 2004, str. 24.

Dělnická rodina se od výše postavených rodin liší nejen velikostí ekonomického kapitálu, ale také velikostí kulturního kapitálu. Kulturní kapitál je druh bohatství, které odlišuje jedince nebo rodiny, jež ho vlastní, od těch, co ho nevlastní. Kulturním kapitálem pro děti můžeme rozumět jejich kulturní aktivity (divadla, výstavy, televize), kulturní znalosti (české a světové kultury), mimoškolní aktivity (sport, umělecké činnosti). V rodinách, kde má alespoň jeden rodič vysokoškolské vzdělání, se jejich děti účastní kulturního života. Zatímco v rodinách, kde jsou rodiče vyučení, je minimum dětí, kteří se zapojují do kulturního života. U vysokoškolských žáků dominují aktivity jako návštěvy divadel, koncerty, četba knih, studium jazyků, dále se věnují sportu, koníčkům, apod. Naopak děti se základním vzděláním a výučním listem se věnují aktivitám, jako jsou sledování televize, domácí práce a pasivní odpočinek. V české společnosti má rodina menší kulturní kapitál než rodina vysokoškolsky vzdělaných lidí.

„Nedostatek ekonomického kapitálu neovlivňuje školní výkon dětí přímo, nýbrž spíše identifikuje specifický životní styl rodiny a specifickou definici světa rodičů a dětí, které poznamenávají přístup ke škole a vzdělání.“⁴¹ V rozdílech úspěšných žáků od neúspěšných hraje roli zázemí rodiny, počet členů domácnosti, klima rodiny a postoj rodičů k dětem. Rodiče s nízkým postavením od svých dětí neočekávají vyšší vzdělání a lepší povolání než mají oni sami. „Ti, co pocházejí z vyšších společenských vrstev, mají vyšší společenské a profesní ambice, protože mají vyšší inteligenci, zatímco ti z nižších společenských vrstev nemají tak velké ambice, protože jejich inteligence je nízká.“⁴² Rodiče a děti vyšších společenských vrstev znají více témata, která tvoří školní učivo. Orientují se v daném učivu a mají menší problémy se zvládnutím školní zátěže. Tyto děti, učitelé berou jako schopné a talentované, mají možnost dále studovat v dalších vzdělávacích systémech. Ostatní žáci z nižších vrstev, kteří se méně orientují v látce, jsou bráni jako méně talentovaní. Tito žáci končí s nižším vzděláním.

V dělnické rodině se dětem nezdůrazňuje, že by měly mít vysoké ambice. Nekladou na své děti velké nároky, vidí v nich sami sebe, absolvování základního vzdělání a učebního oboru, nenutí je do vyšších školních výkonů. Rodiče těchto dětí očekávají, že jejich děti budou mít stejné vzdělání jako oni. Výuční list je pro ně

⁴¹ KATRŇÁK, Tomáš: Odsouzení k manuální práci, Praha, Sociologické nakladatelství Slon, 2004, str. 65.

⁴² Tamtéž, str. 66.

dostačující cíl. Od svého dítěte očekávají, že se vyučí a nastoupí do práce. Nízké očekávání rodičů se promítá do jejich přístupu ke škole. Pro rodiče není důležité, co a jak se ve škole děti učí. Důležité je, jak daleko je škola od bydliště, aby bylo dítě brzy doma. Školu berou jako instituci, kde se jejich děti naučí základy pro společnost: číst, psát, počítat. Pro dělnické rodiče je škola a vzdělání dítěte mimo rodičovskou oblast. Rodiče zvolí školu a ostatní je příliš nezajímá. Dítě by mělo samo vědět, co má ve škole dělat.

Dělničtí rodiče se s dítětem nepřipravují do školy. Očekávají, že dítě samo bude projevovat zájem a snahu. Pokud bude potřebovat s něčím pomoc, řekne si samo. Jestliže má zájem, tak se mu rodiče snaží pomoci, když zájem neprojevuje, rodiče se ho pokoušejí motivovat nějakou odměnou. Ale jinak mu nepomáhají, je na něm, aby se s učivem vyrovnal. Zájem dělnických rodičů o školní prospěch svého dítěte je omezen na přinesené známky. Dobré známky jim udělá radost, za špatnou známku udělí trest nebo mu řeknou, že je hloupý a, že na to nemá. Dále nic neřeší a dítě, se s tím musí vyrovnat samo. Podle rodičů, známky určují, jaké dítě je, jestli nadané nebo bez nadání. „K postojí rodičů ke školní přípravě dětí, můžeme říci, že rodiče na menší děti dohlížejí a snaží se s nimi také do školy připravovat. Vědí, že to okolí od nich očekává, vědí, že by dítě neměli nechat úplně bez dozoru nad jeho školními povinnostmi. Svou energii ovšem soustředí pouze na úkoly přinesené domů ze školy.“⁴³ Ze začátku, ty základní informace, základní předměty rodiče zvládají, připravují děti do školy, učí se s nimi. Postupem času, když dítě přechází do vyšších tříd, někteří rodiče nezvládají těžší učivo (například fyziku, chemii) a proto se s dětmi neučí a spoléhají na jejich samotnou přípravu.

Děti vyrůstající v dělnické rodině jsou ponechány samy sobě. Se školou, učivem se musejí vyrovnat samy. Rodiče se o školu příliš nezajímají, do učení je nenutí. Nezdůrazňují dětem, že by se měly učit, nic jim nevysvětlují, neukazují. Myslí si, že školu zvládnou samy, že budou průměrné. To, že děti nenutí do učení, ovlivní i jejich nezasahování do rozhodování dětí o jejich povolání. Vše je na dětech, jestli skončí se základním vzděláním nebo půjdou do učebního oboru. Rodiče nepovažují za správné, zasahovat dětem do rozhodování o jejich budoucím povolání. Brali by to jako nátlak,

⁴³ KATRŇÁK, Tomáš: Odsouzení k manuální práci, Praha, Sociologické nakladatelství Slon, 2004, str. 107.

a děti by jim mohly v budoucnu vyčítat, že se jim nelíbí daný obor. „Rodičovský přístup ke školním povinnostem dítěte lze v dělnické rodině shrnout do slova volnost. Je to volnost v každém ohledu.“⁴⁴ Na jednu stranu se o školu nezajímají, na druhou stranu dítě nijak neomezují. Necháávají dítě být, aby se rozhodovalo samo.

5.1.2 Vysokoškolsky vzdělaní rodiče a jejich děti

Vysokoškoláci si uvědomují, že význam vzdělání v životě je velký, proto chtějí být ve škole úspěšní. Zde hraje velkou roli sociální status, sociální postavení člověka ve společnosti. Anthony Giddens definuje status jako prestiž, kterou má určitá skupina v očích jiných členů společnosti. Obvykle je spojena s charakteristickým stylem života - způsobem chování, který se od členů dané skupiny očekává.⁴⁵ Proto vysokoškoláci chtějí patřit mezi dobré žáky, protože výsledky a úspěchy ve škole spojují s postavením ve společnosti.

Pokud má člověk vzdělání, má status, o který nemůže přijít. Vzdělání je jejich součástí života, o peníze se začínají starat až po studiu. Na prvním místě mají vzdělání, poté povolání a nakonec ekonomický příjem. Mezi vzděláním a společenským statutem hrají velkou roli rodiče. Stále opakují dětem, že vzdělání má velký význam v jejich životě. Ve škole by děti měly prospívat, i když se jim tam nelíbí a nebaví je některé předměty. Pokud by dítě neprosplvalo, mohlo by skončit v učebním oboru a to je pro rodiče nepřipustné, jelikož by jejich dítě mělo jiné, pro ně špatné, společenské postavení. Představu učebního oboru vysokoškolští rodiče používají jako výhrůžku pro děti.

Rodiče vědí, že dítě by si samo mělo rozhodnout o dalším studiu, přesto na nich rozhodnutí nenechávají. Mají určitou představu, co by jejich dítě mělo dělat, jaké by mělo mít povolání. Dělničtí rodiče si představují, že jejich děti budou mít stejné vzdělání jako oni sami. Naopak vysokoškolští rodiče požadují po svých dětech vyšší vzdělání. Na jednu stranu tvrdí, ať dítě dělá to, co ho baví a na druhou stranu, říkají svým dětem, co by se líbilo jim samotným. V tomto přístupu hraje roli věk rodičů a jejich přístup k vysokým školám a ke vzdělání. „Jinými slovy řečeno, směr, na který

⁴⁴ KATRŇÁK, Tomáš: Odsouzení k manuální práci, Praha, Sociologické nakladatelství Slon, 2004, str. 113.

⁴⁵ GIDDENS, A: Sociologie, Praha, Argo, 2013, str. 254.

rodiče své děti přivedou a ony se tímto směrem také vydají, zaručuje, že si děti zvolí takovou školu, která bude předpokladem získání dobrého vzdělání a adekvátního společenského postavení.⁴⁶ Na rozdíl od dělnických rodičů, kteří dávají svým dětem volnost, vysokoškolské rodiče se snaží, aby se jejich dětem ve škole líbilo. Kladou důraz na jejich kulturní aktivity, znalosti, rozhled a o školu se zajímají.

Vysokoškolsky vzdělaní rodiče kladou důraz na kulturní aktivity svých dětí. Vštěpují dětem hodnoty, které jsou předpokladem zájmu o školu a vzdělání. Rodiče své děti motivují do různých činností spjatých se školou a finančně je podporují. Komunikují s nimi a sdělují jim své názory, pohled na okolní svět.

Rodiče se zajímají, jak se dítěti ve škole líbí, jak prospívá. Což je dalším důležitým tématem rodiny a její spolupráce se školou. Pravidelně se účastní třídních schůzek, pokud má dítě nějaké problémy, snaží se najít příčiny. Pomáhají dětem s přípravou do školy. Mladším dětem se věnují více, než starším, které jsou samostatné. Vysvětlí dětem látku, ale nechávají prostor pro jejich vyjádření. Starší děti se připravují sami, ale rodiče na ně dohlížejí. Pokud mají nějaký problém, neváhají s ním přijít za rodiči. Rodičům záleží na tom, aby dítě pochopilo, proč by se mělo učit.

Vzdělaní rodiče, kteří vystudovali vysokou školu, od svých dětí očekávají, že půjdou v jejich stopách. Po základní škole, na střední školu, kde získají maturitu, a poté na vysokou školu. Rodiče jsou přesvědčeni, že je jejich dítě chytré, pokud tomu tak není, vidí problém v přípravě do školy. Dělnická rodina řeší nejprve známky, a pak mínění rodičů o samotném dítěti. Naopak vysokoškolská rodina má na prvním místě mínění o svém dítěti a až pak jsou známky. „Přesvědčení vysokoškolsky vzdělaných rodičů o schopnostech jejich dětí jde ruku v ruce s jejich názorem, že vlastnosti a hodnoty dětí se dají ovlivnit. Vysokoškoláci vědí, že dítěti nemohou nadiktovat, jak se má učit, o jaké vzdělání má usilovat, ale zároveň také vědí, že mohou dítěti vštípit takové hodnoty, které je ke vzdělání, jež od něj očekávají, dovedou.“⁴⁷

Rodiče z vyšších tříd jsou aktivnější, jak v péči o domácí přípravu dítěte do školy, tak v důrazu na rozvíjení vědomostí a znalostí svých dětí než rodiče z nižších tříd. Ti rodiče, kteří mají lepší společenské postavení, se s dětmi více připravují

⁴⁶ KATRŇÁK, Tomáš: Odsouzení k manuální práci, Praha, Sociologické nakladatelství Slon, 2004, str. 132.

⁴⁷ Tamtéž, str. 141.

do školy, více dbají na rozvoj schopností a dovedností svých dětí. Rodiče s nižším společenským postavením toto všechno také se svými dětmi dělají, ale ne v takové míře. „Dělnickou rodinu a školu nelze považovat za odloučené sféry. Mezi dělníky a školou vazby existují, jsou to ovšem vazby jiné povahy než vazby, které existují mezi vysokoškoláky a školou. Vztah dělníků a školy je proto nazýván jako volný vztah a vztah vysokoškoláků a školy jako soudržný vztah.“⁴⁸

Vysokoškolští rodiče vybírají školu pro své děti podle kvality vzdělávacího prostředí. Jestli se bude dítěti ve škole dařit nebo ne, nenechávají pouze na něm a škole, považují to za výsledek své práce. Je to jejich zodpovědnost. Vysokoškoláci považují známky dítěte za důsledek přípravy dítěte do školy, za výsledek svého zájmu o školu. Obě skupiny rodičů vědí, že předpokladem úspěchů je záliba v této činnosti, zájem o ni. Dělničtí rodiče považují školu za instituci, do které by se nemělo příliš zasahovat, jen tak může dítě najít to, co ho baví. Naopak vysokoškolsky vzdělaní rodiče se snaží dítě na školu připravit, spolupracují se samotnou školou. Pokud je mezi rodinou a školou volný vztah, je dělnické dítě ve škole na všechno samo. Proto se dětem dělníků ve škole nelíbí a nechodí tam rády. Mezi rodinou vysokoškoláků a školou existují těsnější vazby. Jsou v soudržném vztahu, provádějí své děti vzdělanostním systémem.

„Volný vztah mezi dělnickou rodinou a školou, a soudržný vztah mezi vysokoškolsky vzdělanou rodinou a školou označují dva typy jednání vzhledem ke škole a vzdělání. Těmto typům lze rozumět jako dvěma odlišným životním strategiím.“⁴⁹ Dělnickou strategii můžeme nazvat jako materiální strategii, strategie vysokoškoláků je strategie statusová.⁵⁰ Volný vztah můžeme orientovat na práci a peníze dělníků, na materiální stránku života. Společenské symboly svázané s prestiží jsou orientací na soudržný vztah mezi vysokoškolsky vzdělanou rodinou a školou, na vzdělání a status. Cílem dělníků je vlastní finanční příjem, vnímají ho jako podstatu v dospělosti a samostatnosti. Vysokoškolákům nejde tolik o ekonomický příjem, jako

⁴⁸ KATRŇÁK, Tomáš: Odsouzení k manuální práci, Praha, Sociologické nakladatelství Slon, 2004, str. 147.

⁴⁹ Tamtéž, str. 150.

⁵⁰ Pojem strategie označuje postupy, jednání, chování, které vedou k určitému cíli. Je-li výsledkem takových postupů zachování společenských zdrojů a výhod, udržení společenské pozice, hovoříme pak o reprodukčních strategiích. V tomto slova smyslu lze materiální a statusovou strategii označit za reprodukční strategii, protože označují způsob chování.

o společenské postavení, které podle nich zaručuje vzdělání. Dělníci jsou lokalisté. Základem jejich života je rodina, příbuzní, přátelé. Jejich podstatou je poznání druhých lidí. Život vysokoškoláků se soustředí na sociální svět jejich rodiny, jsou to kosmopolité. Jejich vztahy s rodinou, přáteli a příbuznými jsou formální.

Dělničtí a vysokoškolští rodiče směřují své děti k odlišným cílům. Dělničtí ve svém životě se vzděláním příliš nepočítají. Základem pro život jsou pro ně práce, peníze, rodina, příbuzní a přátelé. Jejich lokalismus založený na materiální životní strategii, volný vztah se školou. Druzí, vysokoškolští se naopak na vzdělání spoléhají, důležitý je pro ně sociální status. V tom spočívá kosmopolitismus, jejich statusová životní strategie, soudržný vztah se školou.

6 PSYCHICKÁ PODPORA RODINY

Na konec mé práce bych se chtěla zaměřit na podporu rodiny, jakožto důležitou složku rodiny, především ve vlivu na dítě, na dítě samotné, na jeho budoucnost a vzdělání. Jedná se o vytvoření rodinné identity, konkrétně o to, jak chápe sama sebe jako sociální jednotku, jak vnímá své role, styl života, pohled na svět a co považuje za podstatné. „Jde o dynamickou rovnováhu mezi nároky na udržení základních funkcí rodiny a při různých obtížích, stresových situacích či napětích, a mezi kapacitou rodiny a jednotlivých členů se s nimi vyrovnávat, vzájemně se podporovat a rozumně komunikovat.“⁵¹

Rodiny se vyrovnávají s měnícím se světem i s vlastním vývojem. Může vzniknout napětí, v případě, že nastane situace, kdy požadavky převažují nad možnostmi a silou rodiny se s nimi vyrovnat. Vznikají stavy, poruchy a krize. Odolná rodina obtíže zvládne, adaptuje se a upraví svůj životní styl. Zranitelná rodina reaguje nepřiměřeně, krize se prohlubuje a může vést k rozpadu. Neexistuje ideálně odolná rodina, ale převážně zdravá nebo převážně narušená. Selhání rodiny se projevuje ve stavech jednotlivých členů, výrazněji u dětí. Jedná se o mentální, sociální i zdravotní stavy. Riziko selhání rodiny je závažnější, z toho důvodu, že se přenáší z rodičů na děti. Děti vyrůstající v rizikových rodinách, se často chovají rizikově. Rizikovým chováním rozumíme častější kouření, užívání drog, školní selhání, aj. Další selhání může být sociální selhání, čímž rozumíme nižší vzdělání, nezaměstnanost, kriminalita.

„V posledních letech se sleduje vztah mezi selháváním a mentálním i fyzickým zdravím potomků. Jedná se o složité vazby, ve kterých se jen obtížně analyzují jednotlivé, jednoznačně definované faktory. Jde spíše o naznačení celkových tendencí.“⁵² V rodinách nalezneme dvě rizikové podmínky. Otevřené konflikty a agrese uvnitř rodiny a zanedbávající prostředí. Tyto faktory působí negativně na zdravotní stav dětí. V těchto rodinách bývají narušeny emoční vztahy a jejich projevy. V dospívání se děti obtížněji vyrovnávají se špatným prostředím rodiny. Konflikty kompenzují alkoholem, drogami, odchodem z rodiny atd. Rodiče tyto signály neberou na vědomí

⁵¹ PLAŇAVA, PILÁT, Ivo, Milan: Děti, mládež a rodiny v období transformace, Brno, nakladatelství Barrister & Principal, 2002, str. 12.

⁵² PLAŇAVA, PILÁT, Ivo, Milan: Děti, mládež a rodiny v období transformace, Brno, nakladatelství Barrister & Principal, 2002, str. 13.

a o své děti se nezajímají. Odolnost rodiny bývá oslabena obtížemi v životě, jako je chudoba, nezaměstnanost, sociální nejistota, špatné bydlení aj. Pokud v rodině chybí opora, zvyšuje se riziko zranitelnosti. Dalšími rizikovými faktory jsou různé události, katastrofy a jejich důsledky. Jde o nemoci, úrazy. Rodina je zvládne a její odolnost se zvýší, nebo dojde k selhání. „Při výzkumu rodin se prokazuje, že drobná nedorozumění, drobné konflikty či malé nesnáze se při dlouhodobém působení prohlubují. Platí to o vztazích mezi partnery, ale ještě výrazněji ve vztazích mezi generacemi, a to nejčastěji v době dospívání dětí.“⁵³ Každý člen rodiny zvládá jiné rizikové situace určitého typu a v jiných situacích selhává. Jedinci reagují odlišně na stejné situace a různě je řeší.

Existují faktory, které posilují odolnost rodiny. Zralé osobnosti, by měli být lidé odpovědní, empatičtí a vzájemně se respektující. Ochota do vztahu investovat než přijímat, konkrétně ve vztahu k dětem. Styl chování, schopnost vzájemného přizpůsobování, schopnost vzájemně se posilovat v životních obtížích. Přijímání informací, společná rozhodování, řešení problémů, přijímání nových zkušeností. V komunikaci je důležité vzájemné naslouchání, ochota pochopit druhého, dohadovat se, netlumit emoce a mít smysl pro humor. Každý jedinec má nějakou roli, měl by přijímat své povinnosti a vlastní práva i práva druhých. Jde o spolupráci, která vede ke vzájemné opoře a respektu. Rodinný styl by měl být otevřený, měnit se podle okolností, měl by mít svá pravidla.

Soudržnost rodiny je základní zdroj jistoty. Jedinec ve svém vývoji potřebuje samostatnost, ale i emoční vazby s dalšími členy rodiny. Soudržnost je proměnlivá a mění se s věkem, s životním cyklem, zvyklostmi a vlivy. „Základním znakem proměnlivosti je schopnost komunikovat, vyjednávat, společně debatovat, hovořit o očekáváních, plánech, rizicích, možných krocích aj. Právě otevřené vyjádření myšlenek, postojů a v první řadě emocí, hlavně negativních, upevňuje pohodu celé rodiny.“⁵⁴ Rodina neustále hledá rovnováhu mezi změnami a stabilitou.

⁵³ Tamtéž, str. 14.

⁵⁴ PLAŇAVA, PILÁT, Ivo, Milan: Děti, mládež a rodiny v období transformace, Brno, nakladatelství Barrister & Principal, 2002, str. 16.

ZÁVĚR

Pro svou bakalářskou práci jsem si zvolila téma, které je mi blízké. Jde o téma, které je velmi zásadní pro společnost i určitou sociální skupinu. Hlavním cílem bylo seznámit čtenáře s tématem vzdělání a vlivem rodiny nejen na vzdělání dítěte.

V prvních částech práce se zaměřuji na rodinu samotnou a rodinu jako pojem. Práce se zabývá prostředím dělnických rodin, které se od rodin vyšších vrstev neliší pouze z hlediska kapitálu, ale také z kulturního hlediska. V rodinách, kde má alespoň jeden rodič vysokoškolské vzdělání, se pravidelně děti účastní kulturního života. V rodinách dělnických tomu tak není, proto jsou předurčeni k manuální práci. Rodina je prostředím sociálně kulturního utváření osobnosti individua, dítěte a měla by uspokojit všechny jeho základní potřeby. Pokud tomu tak není, jde o selhání rodiny, rodičů. Další kapitolou, kterou se práce zabývá, je vzdělanostní nerovnost. Ta může vyplývat z rozdílů v inteligenci, individuálním úsilí, dosažených školních výsledků a znalostí. Šance jedince na dosažení určitého vzdělání jsou předurčeny především vzdělanostním a třídním statutem rodičů.

Hlavní částí práce je vliv rodiny na vzdělání dítěte. Kdy velký vliv na dosažené vzdělání dítěte má dosažené vzdělání rodičů. Studenti s nejvyšším vzděláním pocházejí z dobře společensky postavených rodin. Děti z vyšších sociálních vrstev mají možnost dále studovat a dosáhnout stejnou či vyšší pozici než jejich rodiče. Bohužel, děti z nižších vrstev mají menší šance. Problém je, že jsou to právě děti z nižších sociálních vrstev, které škola podle svých standardů označuje jako děti bez talentu, čímž odděluje sociálně výše postavené od sociálně níže postavených. Prostředí, ve kterém člověk vyrostl, se podepíše na celém jeho životě. Děti z dobře společensky postavených rodin mají velkou pravděpodobnost, že se jejich společenský status nezmění. Pro děti, které pocházejí z hůře postavených rodin, existuje velká pravděpodobnost, že budou žít stejně jako jejich rodiče.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

1. Matějů, P., J. Straková 2003. *"Role rodiny a školy v reprodukci vzdělanostních nerovností"*. Sociologický časopis 39: 625-652.
2. Matějů, P., et al. 2006. *(Ne)nerovné šance na vzdělání*. Praha: Academia. ISBN 80-200-1400-4.
3. Straková, J., V. Tomášek 1995. *Mezinárodní studie čtenářské gramotnosti a její realizace v České republice*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický.
4. Matoušek, O. 1997. *Rodina jako vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-85850-24-9.
5. Možný, I. 2006. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 978-80-86429-87-8.
6. Katrňák, T. 2004. *Odsouzení k manuální práci*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-86429-29-6.
7. Palečková, J., Straková J., Tomášek V. 1996. *Mezinárodní studie čtenářské gramotnosti: Rozdíly mezi školami v České republice*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický.
8. Kramplová, I., Potužníková E. 2005. *Jak (se) učit číst*. Praha: Tauris. 80-211-0486-4.
9. Peltová, N. 1985. *Dítě v dobrých rukou*. Praha: Advent-Orion, s. r. o. ISBN 80-7172-420-3.
10. Matějů, P., Straková J., A. Veselý 2010. *Nerovnosti ve vzdělávání*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 978-80-7419-032-2.
11. Plaňava, I., Pilát M. 2002. *Děti, mládež a rodiny v období transformace*. Brno: Barrister and Principal. ISBN 80-86598-36-5.
12. Mareš, P., Potočný T. 2003. *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister and Principal. ISBN 80-86598-61-6.
13. Maříková, H., Kostelecký, T., Lebeda, T., Škodová, M. 2010. *Jaká je naše společnost?* Praha: Sociologické nakladatelství Slon. ISBN 978-80-7419-025-4.

14. Maříková, H., Křížková, A., Vohlídalová, M. 2012. *Živitelé a živitelky*. Praha: Sociologické nakladatelství Slon. ISBN 978-80-7419-100-8.
15. Václavíková, Helšusová, L. 2012. *Dětské čtenářství v současné společnosti z perspektivy sociologie vzdělání*. Liberec: Technická univerzita v Liberci. ISBN 978-80-7372-936-3.
16. Jarkovská, L., Lišková, K., Šmídová, I. 2010. *S genderem na trh*. Praha – Brno: Sociologické nakladatelství Slon. ISBN 978-80-7419-030-8.
17. Havlík, R., Koťa, J. 2002. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, s. r. o. ISBN 80-7178-635-7.
18. Giddens, A. 2013. *Sociologie*. Praha: Argo. ISBN 978-80-257-0807-1.
19. Dudová, R., Křížková, A., Fischlová, D. 2006. *Gender v managementu: kvalitativní výzkum podmínek a nerovností v ČR*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. ISBN 978-80-7416-003-5.
20. Dudová, R. 2007. *Souvislosti proměn pracovního trhu a soukromého, rodinného a partnerského života*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky. ISBN 978-80-7330-119-4.
21. Petrušek, M., Vodáková, A. 1996. *Velký sociologický slovník I*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-164-1.